

سورة التين

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران مرکزی
دانشکده هنر و معماری گروه پژوهش هنر
پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)

عنوان:

**بررسی طرح، نقش و رنگ در دست بافته‌های
استان ایلام**

استاد راهنما:

دکتر غلامعلی حاتم

استاد مشاور:

دکتر محمدرضا شریف زاده

پژوهشگر:

حسن اسدی نیا

تابستان ۱۳۹۰

تقدیم به:

همسرم

و

یکانه فرزند دلبندم مانی

به پاس همراهی و صبوری شان

تشکر و قدردانی:

به نام ذات مقدسی که آفرینش، زیباترین هنر اوست و انسان شریف‌ترین آفریده‌اش؛ همان بزرگوار خداوندی که قلم را از مظاهر دانایی قرار داد.

ساحت علم و اندیشه، پژوهش و خرد ورزی مرهون تلاش‌های صادقانه‌ی اندیشمندی است که بال‌های بلند همت‌شان تجلی تکرار مضمون پرواز است. عزیزانی که عمری همچون غنچه‌ی در باد می‌رقصند تا شیرین‌ترین شکل رویش را در لحظه‌ای با عرضه‌ی غنچه‌های دانایی به بشریت هدیه نمایند.

از استاد فرزانه‌ام جناب آقای دکتر غلامعلی حاتم سپاسگزارم که چشمه‌ی وجودم را به ژرفای دریای معرفتش راه داد و صمیمانه راهنمایی مرا عهده‌دار شد؛ همچنین از مشاوره‌های علمی و همکاری‌های دلسوزانه‌ی استاد گرانقدر جناب آقای دکتر محمدرضا شریف‌زاده که تلاطم افکارم را با زلال نغماتش به آرامش رهنمون گشت و نکته‌بینی‌های سرشار از مهربانی جناب آقای دکتر امیراشرف آریان‌پور به عنوان داور ارج می‌نهم.

از سروران گرانقدرم آقایان: بهروز سپیدنامه و علی موسی‌نژاد که همواره برایم الگوی اخلاق، معرفت و صبوری بوده‌اند و در مسیر کسب علم و دانش بر گردن این کمترین، حق استادی دارند سپاسگزارم. از تمامی اعضای خانواده به ویژه پدرم که الماس وجودش تعبیر مهربانی و مادرم که گنجینه‌ی عطوفتش سمبل شکوه زندگانی است، همچنین خواهران و برادران عزیزم که همواره مرا در مراحل مختلف تحصیلی یاری کرده‌اند، تشکر می‌کنم.

ویرایش این مجموعه حاصل زحمات جناب آقای مهندس علی محمدنیاکان است که ارادت خود را خالصانه به ایشان ابراز می‌دارم و اما همسر فداکارم سرکار خانم اکرم‌السادات دربندی که زمزمه‌ی مهربانی‌اش مرا به ساحت بی‌رنگی سکوت می‌خواند و عظمت صبوری‌اش حروف را از حرکت باز می‌دارد تا در قالب کلمات، لطفش را بیان کنم. او که در طول تحصیل پاره‌ی تک افتاده‌ی وجود و ثمره‌ی زندگی مشترکمان مانی را پرورش داد تا من بی‌هیچ دغدغه‌ای به کسب دانش بپردازم.

باسمه تعالی

تعهدنامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب حسن اسدی نیا دانشجوی کارشناسی ارشد رشته‌ی پژوهش هنر با شماره دانشجویی ۸۷۰۸۵۱۵۵۰۰۰ اعلام می‌نمایم که کلیه مطالب مندرج در این پایان نامه با عنوان: «بررسی طرح، نقش و رنگ در دست‌بافت‌های استان ایلام» حاصل کار پژوهشی خود بوده و چنانچه دستاوردهای پژوهشی دیگران را مورد استفاده قرار داده باشم، طبق ضوابط و رویه‌های جاری، آن را ارجاع داده و در فهرست منابع و مآخذ ذکر نموده‌ام. علاوه بر آن، تأکید می‌نمایم که این پایان نامه قبلاً برای احراز هیچ مدرک هم سطح، پایین تر یا بالاتر ارائه نشده و چنانچه در هر زمان خلاف آن ثابت شود، بدین وسیله متعهد می‌شوم، در صورت ابطال مدرک تحصیلی‌ام توسط دانشگاه، بدون کوچکترین اعتراض آن را بپذیرم

تاریخ و امضاء

باسمه تعالی

در تاریخ ۱۳۹۰/۰۴/۰۶ دانشجوی کارشناسی ارشد آقای حسن اسدی نیا از پایان نامه‌ی خود دفاع نموده و با نمره‌ی ۱۷/۵۰ (به حروف هفده و پنجاه صدم) و با درجه عالی مورد تصویب قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما

بسمه تعالی

دانشکده هنر و معماری

(این چکیده به منظور چاپ در پژوهش‌نامه‌ی دانشگاه تهیه شده است)

نام واحد دانشگاهی: تهران مرکزی	کد واحد: ۱۰۱	کد شناسایی پایان‌نامه: ۱۰۱۶۰۱۱۵۸۸۱۰۱۱
عنوان پایان‌نامه کارشناسی ارشد: بررسی طرح، نقش و رنگ در دست‌بافته‌های استان ایلام		
نام و نام خانوادگی دانشجو: حسن اسدی‌نیا	تاریخ شروع پایان‌نامه:	تاریخ اتمام پایان‌نامه: ۱۳۹۷/۰۴/۰۶
شماره دانشجویی: ۸۷۰۸۵۱۵۵۰۰۰		
رشته تحصیلی: پژوهش هنر		
استاد / استادان راهنما: دکتر غلامعلی حاتم		
استاد / استادان مشاور: دکتر محمدرضا شریف‌زاده		
آدرس و شماره تلفن: ایلام، انتهای خیابان ۲۴ متری رسالت، اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان، امور فرهنگی هنری - ۰۸۴۱-۳۳۳۸۵۱۰		
چکیده پایان‌نامه: (شامل خلاصه، اهداف، روش‌های اجرا و نتایج به دست آمده)		
<p>از آنجا که طرح‌ها، نقوش و رنگ‌های به کار رفته در دست‌بافته‌های هر جامعه به عنوان مرجعی جهت شناخت و دست‌یابی به بخشی از زوایای پنهان زندگی اجتماعی بشر در طول قرون و اعصار قلمداد می‌شود، در این پایان‌نامه تلاش شده علاوه بر بررسی موارد یاد شده از دیدگاه فرهنگی و هنری، نقش و جایگاه دست‌بافته‌ها در زندگی اجتماعی مردم در حوزه‌ی جغرافیایی استان ایلام به فراخور اطلاعات کسب شده مورد ارزیابی قرار گیرد. هدف کلی که همان عنوان اصلی پایان‌نامه را در بر می‌گیرد، بررسی طرح، نقش و رنگ در دست‌بافته‌های استان ایلام است که اهداف جزئی‌تری از جمله: ارائه‌ی تاریخچه‌ی معین، معرفی انواع دست‌بافته‌ها از حیث نقوش هنری به کار رفته در آنها، مواد و مصالح به کار رفته در آنها، زمینه‌های اجتماعی شکل‌گیری نقوش و طرح‌ها، همچنین اهمیت اقتصادی دست‌بافته‌ها در جامعه را در بر می‌گیرد. بنا بر مقتضیات تحقیق در علوم اجتماعی، از جمله این پژوهش که از نوع کاربردی است، روش‌های مطالعه‌ی اسنادی مشاهده و مصاحبه مورد استفاده قرار گرفته است. نتایج به دست آمده بیانگر این است که دست‌بافته‌ها در بین مردم ایلام از قدمت نسبتاً زیادی برخوردارند. مادامی که جامعه‌ی سنتی و کوچ‌نشین و زندگی عشایری حاکم است دست‌بافته‌ها پر نقش و نگار و رنگین‌تر هستند و یک‌جا نشینی باعث شده است که در ابعاد مختلف از جمله نقش، رنگ، فرم، اندازه و ... تغییرات عمده‌ای در دست‌بافته شکل گیرد و جنبه‌های خلاق و هنری جای خود را به نوعی محافظه‌کاری بدهد.</p>		
واژگان کلیدی: طرح، نقش، رنگ، دست‌بافته، استان ایلام		

تاریخ و امضاء

مناسب است

نظر استاد راهنما برای چاپ در پژوهش‌نامه‌ی دانشگاه

مناسب نیست □

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: کلیات

۱-۱- مقدمه.....	۱۲
۱-۲- بیان مسأله.....	۱۴
۱-۳- ضرورت و اهمیت.....	۱۵
۱-۴- اهداف تحقیق.....	۱۶
۱-۵- سؤالات پژوهش.....	۱۷
۱-۶- پیشینه‌ی تحقیق.....	۱۷
۱-۷- روش تحقیق.....	۱۸
۱-۸- ابزار جمع‌آوری اطلاعات.....	۱۹
۱-۸-۱- مشاهده.....	۱۹
۱-۸-۲- مصاحبه.....	۱۹
۱-۸-۳- مطالعات اسنادی.....	۱۹
۱-۹- محدودیت‌های تحقیق.....	۲۰
۱-۱۰- تعاریف مفاهیم.....	۲۰
۱-۱۱- نگاهی به تاریخ ایلام.....	۲۶
۱-۱۱-۱- موقعیت جغرافیایی.....	۲۶
۱-۱۱-۲- حدود و وسعت.....	۲۶
۱-۱۱-۳- وجه تسمیه‌ی ایلام.....	۲۶
۱-۱۱-۴- شهرستان‌ها.....	۲۷

فصل دوم: ادبیات پژوهش

۱-۲- هنر و صنایع دستی.....	۳۰
۲-۲- هنر قومی.....	۳۲
۳-۲- چارچوب نظری.....	۳۴
۴-۲- نظریه‌ی کارکردگرایی.....	۳۴

- ۳۷ ۲-۵- عوامل مؤثر بر تغییرات فرهنگی
- ۳۷ ۲-۶- فناوری
- ۳۸ ۲-۷- عوامل اقتصادی
- ۲۹ ۲-۸- عوامل مؤثر بر طرح و رنگ و نقش الف
- ۳۱ ۲-۹- محیط‌شناسی

فصل سوم: یافته‌های تحقیق

- ۴۵ ۳-۱- تهیه‌ی اولیه الیاف
- ۵۲ ۳-۲- رنگ
- ۵۲ ۳-۳- رنگرزی
- ۵۳ ۳-۴- تاریخچه‌ی رنگرزی در استان ایلام
- ۵۳ ۳-۵- کارکرد زیبایی رنگ در دست‌بافت‌ها
- ۵۵ ۳-۶- رنگ از نظر جنس
- ۵۵ ۳-۷- تاریخچه‌ی رنگرزی حیوانی
- ۵۵ ۳-۸- تاریخچه رنگرزی گیاهی
- ۵۷ ۳-۹- رنگ در دست‌بافته‌های مردم ایلام
- ۵۸ ۳-۱۰- معرفی دست‌بافت‌های مردم ایلام
- ۶۰ ۳-۱۱- انواع گلیم
- ۶۰ ۳-۱۱-۱- گلیم نقش برجسته
- ۶۱ ۳-۱۱-۲- تفاوت گلیم نقش برجسته با سایر گلیم‌ها
- ۶۱ ۳-۱۲- وسایل و ابزارها
- ۶۲ ۳-۱۳- مراحل و شیوه‌ی بافت گلیم نقش برجسته
- ۶۸ ۳-۱۴- ویژگی‌های گلیم
- ۶۹ ۳-۱۵- تهدیدها و آسیب‌ها
- ۶۹ ۳-۱۶- راه‌های برون رفت
- ۷۰ ۳-۱۷- قالی بافی
- ۷۲ ۳-۱۸- احرامی بافی
- ۷۲ ۳-۱۹- بافتنی‌های سنتی
- ۷۳ ۳-۱۹-۱- قلاب‌بافی

۷۳ ۳-۱۹-۲- نمکدان بافی
۷۴ ۳-۱۹-۳- رسن بافی
۷۴ ۳-۱۹-۴- گیوه بافی
۷۵ ۳-۱۹-۵- کوش (کفش) ب
۷۷ ۳-۱۹-۶- بافت سیاه چادر
۷۸ ۳-۱۹-۷- حصیر بافی
۷۹ ۳-۱۹-۸- چیت (چیغ) بافی
۸۳ ۳-۱۹-۹- فعالیت‌های جانبی
۸۳ ۳-۱۹-۱- تاون ده‌وار
۸۴ ۳-۱۹-۲- تاون هوور
۸۵ ۳-۱۹-۱۰- جاجیم بافی
۸۵ ۳-۱۹-۱۰-۱- معرفی دستگاه بافت جاجیم
۸۶ ۳-۱۹-۱۰-۲- دستگاه بافت جاجیم
۸۷ ۳-۱۹-۱۰-۳- نقش‌های به کار رفته در جاجیم
۸۸ ۳-۱۹-۱۰-۴- روش بافت جاجیم
۸۸ ۳-۱۹-۱۱- زیلو بافی
۸۹ ۳-۱۹-۱۲- عبا بافی
۸۹ ۳-۱۹-۱۳- خورجین بافی
۸۹ ۳-۱۹-۱۴- هور
۹۰ ۳-۱۹-۱۵- شوآک
۹۰ ۳-۲۰- مهم‌ترین نقش‌مایه‌های استان ایلام
۹۳ ۳-۲۱- انواع بافت
۹۴ ۳-۲۲- نقش و طرح
۹۷ ۳-۲۳- تحلیل نقوش در دست‌بافت‌ها
۱۰۱ ۳-۲۴- نتیجه‌گیری
۱۰۵ ۳-۲۵- راه کارها
۱۰۸ منابع و مآخذ
۱۰۱ چکیده انگلیسی

فصل اول

کلیات

۱-۱- مقدمه

انسان از روزی که پا به عرصه‌ی جهان هستی گذاشت، ناگزیر برای رفع احتیاجات خود به مبارزه با طبیعت پرداخت و در اثر تکرار رفتارهایی برای رفع برخی نیازهای روزمره به تجاربی ارزشمند دست یافت. اولین نیازها که برآورده شد و مهم‌ترین آنها نیاز غذایی بود، رشد عمومی در میزان هوش مردم شکل گرفت و انسان‌های اولیه در مسیری گام نهادند تا به انسان فرهنگی تبدیل شوند. سابقه‌ی این پیشرفت فکری بشر به دو میلیون و پانصد هزار سال پیش می‌رسد.

در امتداد پیشرفت‌های فکری انسان که حاصل تجربه‌های مداوم در جدال با طبیعت برای برآورده شدن نیازها بود، هر روز نیازهای جدیدی احساس می‌شد و آدمی بر اساس حس درونی‌اش در تکمیل خواسته‌های سیری ناپذیر خود به دنبال راهی برای رسیدن به آرامش روان و بروز خلاقیت‌های فکری خود دامنه‌ی تجربیات و رفع نیازها را تا آنجا وسعت داد که پدیده‌ای به نام هنر برایش ظهور و بروز پیدا کرد تا از این طریق بتواند تصورات خلاق خود را برای درک بهتر و کسب لذت از زندگی تجلی دهد. با توجه به دامنه‌ی وسیع فرهنگ که هویت هر جامعه‌ای به شمار می‌رود می‌توان تمام پیشرفت‌های فکری، فن‌آوری، اجتماعی، هنری و ... را مربوط به فرهنگ آن جامعه دانست و به عبارت دیگر، یکی از آشکارترین نشانه‌های فرهنگی و شاخص‌ترین فرهنگ و نماد ملی و قومی هر جامعه صنایع دستی آن جامعه به شمار می‌آید.

همه‌ی ما بر این باور هستیم که تجربه‌های هنری کم و بیش باعث لذتی درونی و عمیق می‌شوند و دلیل آن هم شاید این باشد که تجربه‌های هنری منبعی ارزشمند برای کسب آگاهی در مورد خویش و ارتباط انسان‌ها با یکدیگر و جهان پیرامون آنها به شمار می‌روند.

بنابراین، صنایع دستی که خود از عناصر فرهنگ یک جامعه قلمداد می‌شوند و جزئی از هنر نیز می‌باشند، به عنوان پدیده‌ی فرهنگی حاصل تمدن و در اصل مشخص‌کننده‌ی شخصیت و هویت فرهنگی آن قوم و ملت و نشانه‌ای از پای‌بندی و اعتقاد آنان به آداب و رسوم و دیگر شاخص‌های فرهنگی و همچنین نشانگر علاقه به تمایز فرهنگی، استقلال سیاسی و اقتصادی است. صنایع دستی هر قوم از سویی تجانس و قرابت فوق‌العاده‌ای با فرهنگ جامعه و نیز با شرایط اقلیمی و جغرافیایی منطقه‌ی مورد نظر دارد.

صنایع دستی ایران، بخش عظیمی از فرهنگ اصیل، بومی و معنوی ایران است و گنجینه‌ی پربها و با ارزشی است که هر نسلی باید در ثبت و ضبط آن و سپردن آن به نسل‌های بعدی اهتمام ورزد. صنایع دستی و مطالعه‌ی آن در مجموعه‌ای از دست‌بافته‌های محلی محدود می‌گردد. از این‌رو، اساس مطالعه در بررسی دست‌بافته‌ها را می‌توان در قالب عوامل زیر دسته‌بندی نمود:

۱- مبانی اعتقادات و باورهای دینی و فراگیر؛

۲- عوامل زیست‌محیطی و اقلیمی؛

۳- شرایط و روابط اجتماعی از جمله نحوه‌ی معیشت و نیز قشربندی اجتماعی؛

۴- تأثیر هم‌جواری با اقوام مجاور و نزدیک.

وجود طرح‌ها و نقوش روی دست‌بافته‌ها منعکس‌کننده‌ی آداب و سنن و باورهای است که با زندگی سنتی خاص یک منطقه ارتباط دارد.

هر یک از اجزای دست‌بافته‌ها به صورتی رمزی و نمادین، مفهوم و یا مفاهیمی را در جامعه می‌رساند و رمزگشایی از این علائم و ثبت و ضبط اجزای آن امری ضروری است. بنابراین، هدف کلی این پژوهش، بررسی طرح، نقش و رنگ در دست‌بافته‌های ایلام و تأثیر عوامل مختلف اجتماعی، اقتصادی و اقلیمی و فرهنگی بر تغییر آن در طول دوران گذشته می‌باشد.

۱-۲- بیان مسأله

پرداختن به صنایع دستی به عنوان یکی از قدیمی‌ترین فعالیت‌هایی که ذهن بشر را به خود مشغول نموده است، سابقه‌ای طولانی دارد که به گواه اسناد و مدارک تاریخی، سابقه‌ی پیدایش آن به دوران حجر بر می‌گردد. تأمین بسیاری از احتیاجات بشر از جمله تأثیراتی مهم در مراحل مختلف تکامل اقتصادی از حیث کشاورزی، شبانی و ... نشانگر اهمیت صنایع دستی می‌باشد. تا جایی که در شرایط بسته اقتصادی، به عنوان عوامل مهم تأمین نیازمندی محسوب می‌شده است. دست‌بافته‌هایی که از آنها تحت عنوان صنایع دستی یاد می‌شود، به عنوان مقدس‌ترین هنر سرزمین ایران، هنر- صنعتی کاربردی و اصیل است که ریشه در آداب، رسوم، سنت‌ها، عادات و فرهنگ غنی و پربار کشورمان دارد. (بختیاری و احمدی، ۱۳۸۳: ۳)

دست‌بافته‌ها بازتاب اندیشه‌های یک اجتماع است. این هنر و صنعت طی قرون متمادی برای گروه‌های کثیری از مردمان ایران شغل و درآمد ایجاد نموده و نه تنها در زندگی اجتماعی، اقتصادی، بلکه در حیات فرهنگی آنان نیز جایگاه شایسته و والایی داشته است. وسعت سرزمین، تنوع اقلیمی، ذوق سلیم، فرهنگ‌دوستی و اعتقاد به مبانی اخلاقی و دینی و منابع اصلی الهام هنری باعث شده که در جای جای این کشور کهن بتوان به آسانی نشان یا نشانه‌هایی از صنایع دستی را یافت که هر یک بازگوکننده‌ی ذوق سرشار و حکایت‌گر فرهنگ مردمی و معتقد و نشانگر خلاقیت صنعت‌گری هنرمند و با اخلاص است. سرزمین ایلام با قدمتی ده هزار ساله و سابقه‌ای درخشان در فرهنگ، هنر و تمدن جهان، از دیرباز یکی از مهم‌ترین مراکز تولید صنایع دستی و دست‌بافته‌های سنتی بوده است. از گذشته‌های دور تا به امروز صنعت‌گران سخت‌کوش و با ذوق ایلامی کوشیده‌اند تا با انواع دست‌بافته‌ها از جمله: جاجیم، گلیم، احرامی، سیاه‌چادر و ... اندیشه‌ها، افکار، ذوق، خلاقیت و در نهایت ایمان خود به خالق هستی و اعتقاد خویشتن به فرهنگ بومی را در غالب محصولی که در عین زیبایی، واجد ارزش‌های کاربردی و مصرفی نیز هست، معرفی نمایند. صنایع دستی استان ایلام علی‌رغم آنچه بیان شد، کمتر مورد تحقیق مستقلی قرار گرفته و در این رابطه پژوهش‌هایی که بتوان بازگوکننده‌ی ویژگی‌ها و جایگاه فرهنگی و اقتصاد این هنر- صنعت باشد، به انجام نرسیده است از

این رو، ضروری می‌نماید با عنایت به نقشی که صنایع دستی استان می‌تواند در تعمیق مبانی فرهنگی و توسعه اقتصادی و اجتماعی آن داشته باشد ضمن اقدامی در این زمینه به بررسی بن‌مایه‌های طرح، نقش و رنگ در این دست‌بافته‌ها بپردازیم و بدانیم که لایه‌ها و زوایای پنهان شکل‌گیری این آثار برآیند چه شرایطی بوده است.

۱-۳- اهمیت و ضرورت

نکته‌ی قابل تأکید در این تحقیق، مسأله‌ی اطلاعات فرهنگی است که می‌تواند از قومی به قوم دیگر و از منطقه‌ای به منطقه دیگر متفاوت باشد. بنابراین، صنایع دستی به ویژه دست‌بافته‌های هر منطقه دارای خصوصیات فرهنگی همان ناحیه است. هر دست‌بافت علاوه بر آنکه، خصوصیات خاص خود را دارد، دارای برخی ویژگی‌های فرهنگی است که به آن عنصر فرهنگی و هنر، تشخیص فرهنگی می‌دهد.

این نگرش به نوعی سنت‌های نامکتوب پیشینیان را (که به صورت عناصر پنهان لایه‌های فرهنگی وجود دارند) می‌شناساند. سنت‌هایی که همراه با عادات، آداب و رفتارهایی است که به منطقه و قومی خاص تعلق دارد. دست‌بافته‌های ایرانیان در میان اقوام مختلف ساکن ایران، اشکال و جلوه‌های متفاوتی دارد که وجود این تفاوت‌ها ریشه در عوامل گوناگونی دارد و قومیت تنها یکی از آنهاست. عوامل مختلفی چون شرایط جغرافیائی محیط، نحوه‌ی زیست و تأثیر اقوام مجاور در پدید آمدن صور مختلف (فرهنگ‌های قومی) معاصر در ایران مؤثراند. به این ترتیب پژوهش حاضر به بررسی بخشی از سنت و در تحلیل نهائی مطالعه‌ی (طرح، نقش و رنگ دست‌بافته‌های ایلام) می‌پردازد.

بررسی دست‌بافته‌های ایلام، به عنوان موضوعی جهت پژوهش، به منظور آشنائی با جنبه‌هایی از شیوه رفتاری، ذوق و سلیقه، روحیات و تفکر افراد محلی در جوامع سنتی و معاصر صورت می‌گیرد. بدیهی است که دست‌بافته‌های محلی در دهه‌ی اخیر دچار تغییر و دگرگونی زیادی شده است. به طوری که در حال حاضر، در بین اقوام معاصر ایرانی، که فرهنگ زیست شهری و صنایع ماشینی ارمغان فن‌آوری جدید، بر آنها غالب شده است، استفاده از دست‌بافته‌های محلی در جریان زندگی روزمره رو به افول است و تنها افراد مسن در استفاده از این عناصر یا بخشی از آنها اصرار می‌ورزند. از این

روست که تحقیق درباره این عناصر فرهنگی در حال انجام است. افول و ثبت و ضبط آنها می تواند در حفظ این بخش از صنایع دستی این سرزمین برای آیندگان گامی مؤثر باشد.

از سوی دیگر، شرایط خاص جغرافیایی استان، کوه‌های پوشیده از جنگل، مناظر زیبا و رنگارنگ از یک سو، و سوابق طولانی چند هزار ساله مردم این سرزمین در هنر و صنعت از سوی دیگر، موجب شده که ایلام از دوران کهن تا امروز دارای صنایع و دست‌ساخته‌های زیبا، متنوع، گوناگون و پرمحتوا باشد. شکی نیست که صنایع دستی با سنت‌ها و آداب و رسوم جامعه، تفکر، بینش هنرمندان، سازندگان و نیز محیط جغرافیایی و طبیعت رابطه‌ی مستقیم و بسیار نزدیکی دارد و به همین جهت از صنایع ماشینی متمایز است.

گرچه توجه به این عناصر مادی فرهنگی مفید در سال‌های گذشته ناچیز بوده، ولی اخیراً مورد عنایت بیشتری قرار گرفته است. برای مثال؛ فرش ایرانی یکی از مهم‌ترین کالاهایی است که بیشتر ملل دنیا ایران را به نام آن می‌شناسند و در بعد اقتصادی نیز، از دیرباز تا کنون همواره به عنوان مهم‌ترین کالای صادراتی غیر نفتی مطرح بوده است.

۱-۴- اهداف تحقیق

هدف کلی: بررسی طرح، نقش و رنگ در دست‌بافته‌های ایلام

اهداف جزئی: در این پژوهش با بررسی دقیق و ثبت آنچه که در جریان روند شکل‌گیری دست‌بافته‌ها در استان گذشته است؛ ضمن ارائه‌ی یک تاریخچه‌ی معین، و معرفی انواع دست‌بافته‌ها، از حیث نقوش هنری به کار رفته و مواد و مصالح مورد استفاده، همچنین کاربرد آنها زمینه‌های اجتماعی را که نقوش و طرح‌ها برآمده از آنها هستند، معرفی نمائیم. همچنین اهمیتی که این دست‌بافته‌ها از حیث اقتصادی می‌توانند در سطح جامعه داشته باشند مورد ارزیابی قرار گیرد.

ایجاد بستری که با ارائه‌ی نتایج به دست آمده به عنوان منبعی برای پژوهش‌های آینده مورد نقد نظریات موجود در سطوح علمی و صاحب‌نظران هنرهای دستی قرار گیرد از جمله هدف‌های دیگر پژوهش می‌باشد.

۱-۵- سوالات پژوهش

- ۱- ضرورت شکل‌گیری دست‌بافته‌ها برای مردم استان چه بوده است؟
- ۲- آیا دست‌بافته‌ها برآیندی از شرایط اجتماعی مردم است؟
- ۳- آیا دست‌بافته‌ها برآیندی از شرایط فرهنگی مردم منطقه است؟
- ۴- نیازها به چه میزان در خلق آثار هنری دست‌بافته‌ها مؤثر بوده‌اند؟
- ۵- دگرگونی‌های فرهنگی و اجتماعی چه تأثیر دگرگون‌کننده‌ای بر آثار دست‌بافته دارند؟
- ۶- نقش‌ها در دست‌بافته‌ها چگونه می‌باشند؟
- ۷- طرح‌ها و رنگ‌ها در دست‌بافته‌ها برگرفته از چه ایده‌هایی می‌باشند؟

۱-۶- پیشینه‌ی تحقیق

بررسی‌های به عمل آمده نشان می‌دهد تا کنون فعالیت‌های پژوهشی و درخور که بتواند زوایای مختلف و اهمیت دست‌بافته‌ها را مورد ارزیابی قرار دهد، صورت نگرفته است؛ بلکه جستارهای انجام شده در این راستا مطالب پراکنده‌ای با تکیه بر جنبه‌های تک‌محوری شکل گرفته است.

- مهدی کاظمی در پایان‌نامه کارشناسی خود در سال ۱۳۷۵ نقش و رنگ را به صورت اجمالی، در تعدادی دست‌بافته‌های عشایری مورد بررسی قرار داده که در این بررسی نگاه محقق کلی است.

- در سال ۱۳۸۳ آقایان: حمید بختیاری و بهزاد امیری کارشناسان مدیریت صنایع دستی استان، گزارشی در قالب کتابچه‌ای از گلیم نقش برجسته‌ی ایلام منتشر کرده‌اند که صرفاً با نگاهی تک‌محور توصیفی از گلیم نقش برجسته ارائه داده و در ادامه ابزار و اشیاء مورد نیاز برای تولید گلیم و کارکرد آنها معرفی شده است.

- پروین کلاتری نیز در سال ۱۳۸۸ نقش و رنگ را در دست‌بافته‌های ایلامی در پایان‌نامه‌ی کارشناسی خود مورد بررسی قرار داده است.

۱-۷- روش تحقیق

یکی از مهم ترین اجزای هر تحقیق و شاید بتوان گفت مهم ترین بخش هر کار پژوهشی علمی (تجربی و نظری) روش شناسی تحقیق و انتخاب روش مناسب و متناسب با موضوع تحقیق است. هر تحقیق مناسب با موضوع، مسأله و جامعه‌ی آماری نوع خاصی از تحقیق را می‌طلبد این تحقیق با توجه به هدف آن از نوع تحقیق کاربردی می‌باشد.

استفاده از روش‌های کیفی ضمن اینکه سطح تحلیل را بالا می‌برد، سبب می‌شود پیچیدگی‌ها و روابط متقابل بین متغیرها بهتر درک شود. پیچیدگی‌هایی که ناشی از ناهمگونی و بی‌ثباتی روابط اجتماعی است و سبب می‌شود نتوان مسائل اجتماعی را مانند مسائل طبیعی به شکل علت و معلولی صرف نگریست. (روش تحقیق موردی، تک موردی و چند موردی)، روش تحقیق تفسیری، روش تحقیق انتقادی، روش مشاهده شرکت کننده، در این گروه از روش‌های تحقیق قرار می‌گیرند.

با توجه به اینکه در این پژوهش به بررسی چگونگی آثار پرداخته می‌شود، روش تحقیق توصیفی و اسنادی و تکنیک جمع‌آوری اطلاعات نیز مشاهده و بررسی اسناد موجود (مدارک و اسناد، کتابهای مربوط به موضوع، مطبوعات، مجله‌ها و نشریات ادواری، پایان نامه‌های کارشناسی که در این زمینه بوده، بانک‌های اطلاعاتی و شبکه‌های کامپیوتری با فن فیش برداری) می‌باشد. همچنین استفاده از روش‌های علمی از قبیل؛ مصاحبه، ثبت زمینه‌ها، رویدادها، دستاوردها، تجارب عملی به دست آمده و جمع‌بندی کلی نتایج به دست آمده به منظور انطباق با نظریات علمی استادان فن و صاحب نظران حوزه‌ی مربوطه مورد نظر می‌باشد.

اما، روش غالب در این پژوهش روش بررسی‌های اجتماعات است. «زیرا چنین بررسی‌هایی مستلزم آن است که یک پژوهشگر یا گروهی از محققان، کل اجتماعی از مردم را، که معمولاً در یک شهر یا دهکده‌ی کوچک و یا بخشی از یک شهر بزرگتر، زندگی می‌کنند، مورد بررسی قرار دهند.» (مکنیل،

۱-۸- ابزار جمع‌آوری اطلاعات

در روش تحقیق علوم اجتماعی سه وسیله‌ی عمده و مهم برای جمع‌آوری اطلاعات وجود دارد که عبارت‌اند از: مشاهده، مصاحبه، پرسشنامه که در این پژوهش همراه با مطالعات اسنادی از مشاهده و مصاحبه بهره‌گیری شده است.

۱-۸-۱- مشاهده

همه‌ی ما در هر لحظه از زمان هنگام بیداری، شاهد عینی و ناظر مستقیم وقایعی هستیم که در اطراف مان رخ می‌دهند و چه بسا یک مشاهده‌ی ساده، اولین قدم برای شروع مبحث جدیدی در علم باشد. البته، مشاهدات ما در حالات عادی کمتر شکل علمی دارند، بدین معنا که مشاهده‌ی ما از واقع‌های منظم و مدون نیست، مگر آنکه قبل از شروع نظام نامه‌ای برای چگونگی مشاهده فرد تنظیم کنیم و بر اساس آن مشاهده را آغاز نماییم.

۱-۸-۲- مصاحبه

یکی از پایه‌های کار انسان‌شناسان اولیه، استفاده از اطلاع دهندگان اصلی به عنوان منابع دریافت اطلاع از فرهنگ‌های مورد بررسی بود. گروهی از محققان، مصاحبه را پرسشنامه‌ای شفاهی می‌دانند که در آن آزمودنی به جای نوشتن پاسخ سؤالها، اطلاعات و پاسخ هر سؤال را به صورت شفاهی و در رابطه‌ای رودررو به مصاحبه‌گر می‌دهد (نادری، سیف‌نراقی، ۱۳۸۶: ۱۲۶). در این تحقیق از روش مصاحبه‌ی رسمی و غیر رسمی استفاده شده است و با استفاده از آگاهان و اطلاع‌رسان‌های کلیدی و با بازدید غیر رسمی از موقعیت‌ها اطلاعات بسیار مطلوبی گردآوری شده است.

۱-۸-۳- مطالعات اسنادی

در این تحقیق بنا به ضرورت از کتب و اسناد، مجلات و نشریات مربوط به موضوع مورد مطالعه و پایان‌نامه‌هایی که به این موضوع به گونه‌ای مربوط می‌شد، استفاده شده است.

بنابراین؛ با توجه به تنوع روش‌های گردآوری داده‌ها روش اصلی ما روش بررسی اجتماعات است؛ «زیرا هر چه در این تحقیق، انواع روش‌های گردآوری داده‌ها، متنوع‌تر و جامعه مورد بررسی گسترده‌تر باشد، بیشتر می‌توان آن را بررسی اجتماعات نامید. (مکنیل، ۱۳۷۶: ۱۱۰)

۹-۱- محدودیت‌های تحقیق

به طور قطع نمی‌توان تحقیق میدانی را متصور شد که در تمام مراحل انجام آن پژوهشگر بدون برخورد با مشکل و مانعی کار خود را پی گرفته باشد از این روست که تمام آشنایان و استادان فن پژوهش همیشه از نحوه برخورد پژوهشگر با میدان تحقیق و چگونگی غلبه بر موانع پژوهش سخن رانده‌اند. پژوهش حاضر نیز، از این قاعده جدا نبوده است که در زیر به طور اختصار بیان می‌گردد:

- ۱- محدودیت منابع مربوط به موضوع پژوهش؛
- ۲- بدون شک جنسیت در روند پژوهش بی‌تأثیر نبوده است؛
- ۳- افراد سالمند نوعی احساس از مسخره شدن و یا عدم اعتقاد و باور اطرافیان به خصوص پژوهشگر به بیاناتشان در خود بروز می‌دادند؛

۱۰-۱- تعاریف مفاهیم

فرهنگ^۱: فرهنگ مجموعه‌ای از هنجارها، قوانین، عادات، آداب و رسوم، عقاید و باورها و ارزش‌ها و الگوهای ارتباطی و نیز امور مادی ارزشمند و معقول یک جامعه است که افکار احساسات و رفتار اعضای آن اجتماع را شکل می‌دهد و یا به نوعی تحت تأثیر قرار می‌دهد. (روح‌الامینی، ۱۳۸۲: ۱۶)

فرهنگ: در زبان لاتین معنای مراقبت از گیاهان و در معنای مجازی از ریشه‌ی Culture معنای مراقبت از اندیشه را می‌دهد. این اصطلاح زمانی که در انسان‌شناسی و یا جامعه‌شناسی به کار می‌رود، معنایی به نسبت متفاوت می‌پذیرد. فرهنگ عبارت است از: هر آنچه که در یک جامعه معین کسب می‌کنیم، می‌آموزیم و می‌توانیم انتقال دهیم پس در فرهنگ مجموع حیات اجتماعی از زیر بناهای فنی و سازمان‌های نهادی گرفته تا اشکال و صدر بیان حیات روانی، مطمع نظر قرار می‌گیرد

^۱ Culture